

1488'de Rumeli kazaskerliğine getirildi ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. Böylece aralıksız yedi yıl Anadolu, on sekiz yıl da Rumeli olmak üzere toplam yirmi beş yıl kazaskerlik makamında kalan yegâne âlim oldu. Öldüğünde İstanbul Fatih'te yaptırıldığı mescid ve medresenin hazîresine defnedildi. Vefat ettiği zaman yaşının doksanın üzerinde olduğu, hatta Mecdî'nin *Şekâik Tercümesi*'ndeki derkenarda, yazının adı verilmeyen bir şuarâ tezkiresinden naklen yaşının 115 olduğu kaydedilmiştir. Sehi Bey'in *Tezkire*'sinde de yaşının yüzü aştığı ifade edilmektedir.

Hacıhasanzâde'nin uzun kazaskerlik görevi süresinde icraatının neler olduğu kaynaklarda pek zikredilmemektedir. İlmiye mesleğinde mülâzemet sisteminin gelişmesinde etkili olduğu, II. Bayezid dönemine ait bugün mevcut en eski mülâzemet defterlerinden birinin onun zamanında tutulduğu sanılmaktadır (TSM, nr. D 5601/1). Ayrıca birçok talebe kendisinden mülâzım olmuştur. Tâciâde Câfer Çelebi'nin *Hevesnâme* adlı eserinde methettiği dört kişiden biri de hocası Hacıhasanzâde'dir. Şiirle de uğraşan ve Câmî mahlasını kullanan Hacıhasanzâde'nin çeşitli tezkirelerde ve *Şekâik Tercümesi*'nde şiirlerinden örnekler bulunmaktadır. Kendi adını taşıyan medresesi, Müeyyedzâde imzasıyla düzenlenmiş 911 (1505) tarihli vakfiyede pâye olarak 30 akçeli görünmekteyse de daha sonra 40, XVI. yüzyıl sonlarında da 50 akçeli medreseler arasında girmiştir (Atâî, s. 392, 532). XVI. yüzyıl boyunca birçok tanınmış âlimin burada müderrislik yaptığı bilinmektedir (Baltacı, s. 219-220).

Eserleri. Hacıhasanzâde, fıkha dair *Mecma'u'l-bihâr* adlı bir eser (Süleymaniye Ktp., Turhan Vâlide Sultan, nr. 318) kaleme aldıktan başka Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'inden En'âm sûresine (İÜ Ktp., AY, nr. 2019; Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 91/2) ve Sadrüşşerî'ya ait *et-Tavzîh*'in "Muḳaddematü'l-erba'a" bahsine (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 706, vr. 135-153; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2122/1) hâşîye yazmış, Hüseyin Vâiz-i Kâşîfi'nin *Ravzatü's-şühedâ'* adlı eserini Saâdetnâme adıyla tercüme etmiştir (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1092; Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3711; Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 1342). Ayrıca sarf ilmine dair *Mîzânü't-tasrîf* ve tamamlanamayan *Garâib-i Lugât* adlı iki eserinden daha söz edilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, I, 273-274).

BİBLİYOGRAFYA :

Sehi, *Tezkire* (s. nşr. Mustafa İsen), İstanbul 1980, s. 67-68; Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 158; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ*, vr. 21^b, 62^b; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 163, 179-180, ayrıca bk. İndeks; Kınalızâde, *Tezkire*, I, 239-240, 251-252; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, bk. İndeks; Ayvansarâyî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 88; *Osmanlı Müellifleri*, I, 273-274; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 218-220; Mehmet İpşirli, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadiaskerlik Müessesesi* (doçentlik tezi, 1982), İÜ Ed. Fak. Ktp., s. 29-31.

MEHMET İPŞİRLİ

HACİHASANZÂDE MESCİDİ İstanbul Fatih'te XVI. yüzyıl başlarında yapılmış mescid.

Fatih semtinin Haliç'e inen yamacındaki Sinanağa mahallesi Hacıhasan sokağında bulunmaktadır. XVI. yüzyıl başlarında inşa edilen mescidin yapım tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ayvansarâyî, mescidin 911'de (1505-1506) ölen Rumeli Kazaskeri Mehmed b. Mustafa b. Hacı Hasan (Hacıhasanzâde Efendi) tarafından vakfedildiğini bildirir. Bir vakıf kaydı ile desteklenen bu bilgi yanında mescid, 953 (1546) tarihli *Tahrir Defteri*'nde de Mevlânâ Hacıhasanzâde Mescidi adıyla zikredilmiştir. 911 yılı Safer ayında (Temmuz 1505) yazılan vakfiyesinin yer aldığı bu defterde mescidin yakınında ve şehrin çeşitli yerlerinde, ayrıca Galata, Üsküdar, Azatlı, Burgaz, Filibe ve Bursa'da bazı mülkler vakfedildiği belirtilmektedir. Bundan başka Bursa'da Hamâm-ı Atîk ile (Kadı Hamamı) Hamâm-ı Cedîd denilen iki evkafı daha vardır. Mescide daha başka hayır sahiplerinin de vakıflar yaptığı bilinmektedir. Diğer taraftan Mimar Sinan'ın yaptığı binaların adlarını veren *Tezkire-tü'l-ebniye*'de Tok Hacı Hasan Mescidi adıyla bir yapı kaydedilir. Fakat Mimar Sinan, daha önce inşa edilen ve belki de 1505 zelzelesinde yıkılan bu mescidi yeniden inşa etmiş olabilir. Evliya Çelebi de yapının "Mimar Sinan binası mükellef bir mescid" olduğunu belirtir. Ayvansarâyî'nin bildirdiğine göre yanında bir de medresesi olan mescid, Şeyhülislâm Ebû-İshak İsmâil Efendi (ö. 1725) tarafından minber konularak cami haline getirilmiştir. Hacıhasanzâde Mescidi 1274'te (1857-58) bir yangında harap olmuş ve kitâbesinde belirtildiğine göre Hüseyin Ağa adında bir hayır sahibi tarafından ihya edilmiştir.

Halk arasında Hacı Hasan Camii olarak anılan mabed, içten 8,30 x 8,40 m. ölçüsünde hemen hemen kare bir harim mekânından ibarettir. 4,70 m. derinliğin-

deki son cemaat yerinin iki yan duvarı eski olmakla beraber yakın tarihlerde sanat değerinden yoksun bir biçime sokulmuştur. Caminin esas bünyesindeki duvarlar taş ve tuğla şeritler halinde örülmüş, cephelerde klasik sivri tahfif kemerli pencereler açılmıştır. Binanın duvarlarının yeteri kadar kalın (1,10 m.) oluşu ve planının kare biçimi, caminin esasında belki de bir kubbeye sahip bulunduğunu gösterir. Fakat 1968'deki tamirde bu hususta bir araştırma yapılmamıştır. Harimin üstü kiremit örtülü ahşap bir çatı ile kapatılmıştır. Son cemaat yeri de tek meyilli ahşap çatıya sahiptir.

Hacıhasanzâde Camii'ni, İstanbul'da mevcut benzeri küçük ölçülü mahalle mescidlerinden ayıran en ilgi çekici özellik sağ cephesine bitişik, içine harimden girilen minaresidir. Kürsü kısmı kesme taştan çok pahlı olan minarenin az taşkın, yine taş pabuç kısmını bir bilezikten sonra takip eden gövdesi taş ve tuğladan iki renkli olarak yapılmıştır. Taş ve tuğlanın ustaca sıralanmasıyla gövde baklava biçiminde bir desenle bezenmiştir. Eski Türk minarelerinde çok sevilen bir süsleme olmakla beraber bu tezyinat İstanbul'da başka bir minarede uygulanmamıştır. Birgi Ulucamii, Akşehir'de Taşmedrese, Selânik'te Alaca Cami minareleri de böyle bir desenle renkli olarak inşa edilmiştir. Hacıhasanzâde Camii minaresinin şerefe çıkmaları, ilk Osmanlı dönemi üslûbuna uygun olarak mukarnaslar, yani geniş niş dizileriyle meydana getirilerek aralarına sarkıtmalar (stalaktit) konulmamıştır. Şerefe korkuluğu ise oymalı olmayıp klasik şebeke motifine göre kabartmalı idi. Şerefeden yukarısı düz olarak yapılmıştı. 1947'de oldukça yıpranmış halde olduğu tesbit edilen minare (Eyice, I [1963], rs. 34) sonraları kürsüye kadar yıkılmış (Yüksel, rs. 378) ve aynı teknikte olmak üzere yeniden yapılmıştır.

Caminin etrafını çeviren avlu duvarının girişi yanında kitâbesiz bir çeşme vardır. Cami ile birlikte yapıldığı bilinen medreseden bugün hiçbir iz yoktur. Aydın Yüksel önce otuzlu, sonra kırklı, 1590'da da ellili olduğu bilinen medresenin on beş veya on altı hücreye sahip bulunması gerektiğini ileri sürer. Cahit Baltacı, XVI. yüzyıl sonuna kadar buradaki müderrislerden yirmi yedisinin adını tesbit etmiştir. 1869'da faal durumdaki medreseler listesinde yer alan bu vakıf rûmî 1331'de (1915-16) kadro dışı idi. 21 Kânunuevvel 1334'te (21 Aralık 1918) eklenen bir notta ise on yedi hücreli olan bu medresenin içinde ba-

Hacıhasanzâde Mescidi - Fatih / İstanbul

rınılamaz durumda olduğu, "Kâbil-i süknâ değildir ve muhâcirler tarafından işgal olunmuştur" kaydıyla belirtilmiştir. 1918'den itibaren İstanbul'da meydana gelen yangın, yeniden yapılaşma ve imar düzenlemesi keşmekeşi içinde medrese yok olmuştur. Bu arada külliyeyle ait sıbyan mektebinin de hiçbir izi kalmadığından yeri dahi bilinmemektedir. Ayvansarayî bânisinin mescid yanında gömülü olduğunu bildirir. Fakat sadece bir mezar mı yoksa türbe mi olduğu anlaşılmayan bu kabir de ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546), s. 247-249; Sâî, *Tezkiretül'-lebiye*, s. 32, 88; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 312; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi'*, I, 88; a.e.: *Camilerimiz Ansiklopedisi* (haz. İhsan Erzi), İstanbul 1987, I, 128-129; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 47, rs. 34; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 218-220; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 253-254, rs. 378; Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul 1989, s. 239; Fâtiḥ Câmîleri ve Diğer Târihi Eserler (haz. Fâtiḥ Müftülüğü), İstanbul 1991, s. 107-108; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, VII-VIII (1977), s. 319, nr. 157; a.m.f., "Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye Medresesi ve Kuruluşu Arefesinde İstanbul Medreseleri", *İTED*, VII/1-2 (1978), s. 109-110; Muhammet Nur Doğan, "Ebûîshak İsmâil Efendi", *DİA*, X, 279.

SEMAVİ EYİCE

HACIM SULTAN

Bektaşî tarikatı
gelenğine göre
Hacı Bektâş-ı Velî'nin
önde gelen halifelerinden biri.

Rivayete göre asıl adı Receb'dir. *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi* ile kendi adına düzenlenen *Vilâyetnâme*'de belirtildiği üzere Koluaçık (Kolaçık) Hacım Sultan diye de bilinir. Batı Anadolu'daki konar göçer Türkmen oymakları içinde Hacı Bektâş-ı Velî kültürünün yayılmasında çok önemli rolü bulunmasına rağmen hakkında bilinenler, *Hacım Sultan Vilâyetnâmesi* ile *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*'nde kendisine ayrılan ve birincisinin bir özeti olan kısma dayanmaktadır.

Hacım Sultan Vilâyetnâmesi'nin, büyük bir ihtimalle Hacım Sultan'ın başhalifesi Derviş Burhan (Burhan Abdal) tarafından *Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*'nden en az yirmi otuz yıl önce ve en geç XV. yüzyılın ortalarında yazıldığı, Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili şîhâhî gelenekleri kendi menâkıbnâmesinden de önce yazıya geçiren ilk metnin de bu olduğu söylenebilir. Bu metin günümüze ulaşmasaydı Hacım Sultan'ın hayalî bir şahsiyet olduğu düşünülebilirdi. Çünkü konar göçer Türkmen oymakları içinde faaliyet gösteren sûffilerin, önemli hadiselerle karışmadıkları sürece genellikle dönemin şehirlerde yazılan eserlerinde yer almaları zordu. Bu bakımdan eser onun hakkında başvurulacak yegâne kaynak durumundadır.

Hacı Sultan Vilâyetnâmesi'nde Hacım Sultan da tıpkı Hacı Bektâş-ı Velî gibi on iki imam soyundan bir seyyid olarak gösterilir. Esere göre Hacım Sultan, onuncu imam Ali en-Nakî'nin torunu ve Şahzâde Hüseyin'in oğludur. Bununla beraber "doksan dokuz bin Türkistan evliyasının pîri" Hâce Ahmed Yesevî'nin müridlerindendir. Ahmed Yesevî Hacı Bektaş'ı Rum diyarına (Anadolu) halife olarak gönderdiği zaman yanına Hacım Sultan'ı da katar (*Hacı Bektaş Vilâyetnâmesi*'ne göre ise Hacı Bektaş Rum'a yalnız gider). Bunlar önce hacca gider, dönüşte Anadolu'ya gelirler. Hacı Bektaş'ın yanındaki uzun müridlik yıllarından sonra bir gün şeyhi kendisine "cihâz-ı fakr" denen taç, hırka, alem, seccade ve sofraya verir; beline müşdidlik alâmeti olan kendi bâtin kılıcını kuşatıp Germiyan iline (Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak bölgesi) gönderir.

Vilâyetnâme'de zaman zaman namaz kılan, hacca giden, Kur'an okuyan ve zikirle meşgul olan bir derviş olarak tanıtılan Hacım Sultan, Ahmed Yesevî'nin emriyle Germiyan iline geldiğinde önce Üveyik köyünde sığır çobanı olur, ardından Sandıklı'ya gider. Uğradığı her yerde tuhaf kılık kıyafetinden dolayı halk onu barındırmak istemez; çünkü Hacım Sultan da tıpkı şeyhi Hacı Bektaş gibi saç sakalı, kaşı kirpiği kazınmış, belden yukarısı çıplak bir "ışık"tır. Eserde Hacım Sultan, XIV. yüzyılda Kalenderî ve Haydarî dervişleri için kullanılan bu terimle nitelendirilmektedir. Gittiği her yerden kovulur. Sonunda rüyasında gördüğü Hz. Peygamber'in irşadıyla, o sıralar Akkoyunlu yörüklerinden bir grubun yaylağı olan Susuz'a gelir. Burada âsitânesini inşa eder ve gösterdiği kerâmetler sayesinde şöhreti kısa zamanda etrafa yayılır. Pek çok kimse kendisine mürid olur. *Hacım Sultan Vilâyetnâmesi*'nin muhtemel yazarı Burhan Abdal da bu esnada kendisine intisap eder; yanında uzun müddet hizmet ettikten sonra halifelîğe kadar yükselir. Hacım Sultan'ın *Vilâyetnâme*'deki hayat hikâyesi kısaca bundan ibarettir. Uşak'a üç saat mesafede bulunan Hacımköy'de yattığı kabul edilir.

Vilâyetnâme'nin, Orhan Gazi zamanında yaşamış olan Geyikli Baba'ya bağlı dervişlerin (Geyikliler cemaati) zaman zaman şeyhin ziyaretine geldiklerini kaydetmesi ve Fâtiḥ Sultan Mehmed devrinin Kalenderî şeyhi Otman Baba'yı da (Osman Baba) Hacım Sultan'ın himmetiyle yaşlı bir kadından olma nefes evlâdı olarak göstermesi, çözümünü güç birtakım problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durumda Hacım Sultan'ın gerçekten bizzat Hacı Bektaş'ın halifesi olup olamayacağı meselesi söz konusu olmaktadır. Çünkü arada önemli bir zaman farkı bulunmaktadır. Öte yandan eğer Hacım Sultan gerçekten Hacı Bektaş'ın halifesi ise ne Geyikliler cemaatini ne de Osman Baba'yı tanımış olabilir. Zira Geyikli Baba XIV. yüzyılda, Osman Baba ise Germiyan'da doğup bir müddet orada hayatını geçirmiş olmakla birlikte XV. yüzyılda yaşamıştır. Ayrıca eserde bahsedilen köy ve kasabalar da Hacı Bektaş zamanında henüz Türk hâkimiyetine girmiş değildi. Bütün bunlardan, Hacım Sultan'ın Hacı Bektaş zamanında değil muhtemelen XIV. yüzyılda yaşamış Hacı Bektaş kültürüne bağlı bir Kalenderî veya